

Feminizam, aktivizam, politike: Proizvodnja znanja na poluperiferiji

Zbornik radova u čast Marine Blagojević Hughson

Urednice
Sanja Čopić
Zorana Antonijević

Urednice
Sanja Ćopić
Zorana Antonijević

**FEMINIZAM, AKTIVIZAM, POLITIKE:
PROIZVODNJA ZNANJA NA
POLUPERIFERIJU**

Zbornik radova u čast Marine Blagojević Hughson

Beograd, 2021.

FEMINIZAM, AKTIVIZAM, POLITIKE: PROIZVODNJA ZNANJA NA POLUPERIFERIJU
Zbornik radova u čast Marine Blagojević Hughson

Urednice

Dr Sanja Čopić
Dr Zorana Antonijević

Uređivački odbor

Dr Ivana Stevanović, direktorka Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja
Prof. dr Jeff Hearn, redovni profesor na Univerzitetu Örebro u Švedskoj
Prof. dr Nevena Petrušić, redovna profesorica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu
Dr Lilijana Čičkarić, naučna savetnica u Institutu društvenih nauka

Izdavač

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd
E-mail: krinstitut@gmail.com

Za izdavača

Dr Ivana Stevanović

Recenzentkinje

Prof. dr Dragica Vujadinović, redovna profesorica Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić, redovna profesorica Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu u penziji
Prof. dr Dubravka Valić Nedeljković, redovna profesorica Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu u penziji

Kompjuterska obrada teksta

Slavica Miličić

Dizajn korica

Ana Batrićević

Autorka murala je street art umetnica TKV, a mural je nastao na inicijativu Centra E8 u okviru MAN konferencije koja je održana 1. jula 2020. godine.

Fotografija murala na koricama: Ana Batrićević

Fotografije korišćene u knjizi su iz porodične arhive Marine Blagojević Hughson

Štampa

Pekograf

Tiraž

300

Objavlivanje ove knjige finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

SADRŽAJ

ZAHVALNICE	9
VODILA JE SVOJ ŽIVOT USPEŠNO, POZITIVNO I SLOBODNO..... Filipa BLAGOJEVIĆ	13
MARINA BLAGOJEVIĆ HUGHSON: PREDVODNICA..... Zorana ANTONIJEVIĆ, Sanja ČOPIĆ	15
O TEORIJI POLUPERIFERIJALNOSTI, POLUPERIFERIJA I PROIZVODNJA ZNANJA	
INDIVIDUAL TRANSNATIONAL RESEARCHERS AND TRANSNATIONAL SOCIETIES: THE TRANSNATIONALISATION OF INDIVIDUALS, AND THE INDIVIDUALISATION OF THE TRANSNATIONAL..... Jeff HEARN	33
<i>SUTRA JE BILO JUČE</i> : OSVRT NA KNJIGU I REFLEKSIJE NA TEORIJU MARINE BLAGOJEVIĆ O TRANSFORMACIJI PATRIJARHATA U TRANSFORMACIJI DRUŠTVA SRBIJE..... Marija BABOVIĆ	57
FEMINISM AND THE SEMIPERIPHERY: MARINA HUGHSON'S TOOLS FOR KNOWLEDGE CREATION..... Sonja AVLIJAŠ	67
LOCIRANOST ZNANJA: NOVIJE KRITIKE SLEPIH MRLJA DRUŠTVENE TEORIJE..... Ivana SPASIĆ	89
KULTURNA POTROŠNJA I PROIZVODNJA KROZ PRIZMU POLUPERIFERIJALNOSTI	119
Milica RESANOVIĆ	
ROD, RODNE TEORIJE I URODNJAVANJE ZNANJA	
RODNA DEMOGRAFIJA U SRBIJI: ZASLUGA MARINE BLAGOJEVIĆ HJUSON..... Mirjana BOBIĆ	141

PREPREKE I PODSTICAJI ZA RAZVOJ SOCIOLOGIJE RODA	165
Ana PAJVANČIĆ–CIZELJ	
RELACIONA AUTONOMIJA: KA FEMINISTIČKOM KONCEPTU LIČNE AUTONOMIJE.....	181
Olivera PAVIĆEVIĆ	
STAVOVI PREMA RODNOJ PODELI ULOGA U SRBIJI 1989-2018.	195
Jelena PEŠIĆ, Dragan STANOJEVIĆ	
PORODIČNE PRAKSE, PROFESIONALNI RAD I BRAČNA SATISFAKCIJA ŽENA	225
Slađana DRAGIŠIĆ LABAŠ	
MIZOGINIJA U DISKURSU KNJIŽEVNE KRITIKE, ZASTUPLJENE U ŠKOLSKOM PROGRAMU POVODOM PESME „BANOVIĆ STRAHINJA“	245
Biljana MILOVANOVIĆ ŽIVAK	
KA RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI - INSTITUCIJE, AKTIVIZAM I POLITIKE	
INSTITUCIONALNI MEHANIZMI RODNE RAVNOPRAVNOSTI: 20 GODINA ISKUSTAVA U SRBIJI	269
Marijana PAJVANČIĆ	
MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I KONCEPT LOKALNOG VLASNIŠTVA NA POLUPERIFERIJI: SLUČAJ SRBIJE	287
Zorica MRŠEVIĆ, Svetlana JANKOVIĆ	
U SVRHU JAVNOG DOBRA: DOPRINOS MARINE BLAGOJEVIĆ HUGHSON RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI	307
Jelena MILINOVIĆ	
GENDERING THE COLD WAR: SONIA BAKISH (1923-2010), <i>ZHENATA DNES</i> AND THE LEFT FEMINISM IN BULGARIA (1960s-1970s).....	323
Krassimira DASKALOVA	
EXACERBATING PRECARITY: GENDER AND THE COVID-19 PANDEMIC IN INDIA	349
Karen GABRIEL	

KA POZITIVNOJ ISTORIJI: POMIRENJE, NENASILJE I BEZBEDNOST

FEMINISTKINJE I INSTRUMENTALIZACIJA STRADANJA ŽENA
U RATOVIIMA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI.....369
Vesna NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

EMPOWERING KNOWLEDGE? BOSNIAN PEACE ACTIVISTS
ON STUDY VISITS IN SWEDEN.....393
Sanela BAJRAMOVIĆ

REFLEKSIJE NA NASILJE PREMA ŽENAMA U RADOVIMA
MARINE BLAGOJEVIĆ HJUSON.....413
Nevena PETRUŠIĆ

ŽENE I BEZBEDNOST: INTEGRATIVNI PRISTUP OTPORNOSTI431
Aleksandra BULATOVIĆ

KRITIČKE STUDIJE MASKULINITETA

MUŠKARCI U SRBIJI, PROMENE, OTPORI I IZAZOVI:
ZNAČAJ KRITIČKIH STUDIJA MASKULINITETA.....445
Lilijana ČIČKARIĆ

MORE (OR LESS) THAN A GAME? CONSIDERING THE IMPLICATIONS OF
'TRANSNATIONAL MASCULINITY' FOR THE PLAYING AND ORGANIZING
OF CONTEMPORARY ELITE SPORT453
John HUGHSON

THE UNIVERSITY AS A MASCULINE HEGEMONY:
NOTES FROM INDIA471
Prem KUMAR VIJAYAN

TEORIJA ARIJEVSKOG *MÄNNERBUNDA*487
Dragana JEREMIĆ MOLNAR, Aleksandar MOLNAR

MARININA INTELEKTUALNA KUHINJA: RAZGOVORI I SEĆANJA

COFFEE AT HOME WITH MARINA: MORNING INSIGHTS,
AFTERNOON REFLECTIONS513
John HUGHSON

FEMINIZAM, PRIJATELJSTVO I NEMOGUĆI PODUH VATI527
Biljana DOJČINOVIĆ

MUŠKARCI U SRBIJI, PROMENE, OTPORI I IZAZOVI: ZNAČAJ KRITIČKIH STUDIJA MASKULINITETA

Lilijana ČIČKARIĆ

*Ovaj kratak esej je nastao kao recenzija studije *Muškarci u Srbiji, promene, otpori, izazovi*, objavljene 2018. godine na osnovu obimnog empirijskog istraživanja koje je realizovala Marina Hughson u saradnji sa više domaćih i stranih organizacija. U ovoj integralnoj verziji do sada nije objavljivan. Studija na koju se tekst fokusira je predstavljala treći u nizu velikih poduhvata Marine Hughson u kome se ona znalački uhvatila u koštac sa nedovoljno istraženom temom u društvenim naukama u Srbiji, maskulinitetom i kritičkim odnosom prema ovom fenomenu sa stanovišta feminističke teorije i prakse. Bogato znanje u ovoj oblasti koje nam je Marina Hughson ostavila u nasleđe još uvek opstaje izvan dominantnog diskursa u društvenim naukama u Srbiji i stalno je podložno nerazumevanju, iskrivljavanju, podcenjivanju i trivijalizaciji. Njeni napori da ispravi tu nepravdu su bili ogromni i značaj ovog istraživanja time biva još veći, jer nas neumitno upućuje na dugotrajan i mukotrpan put prevazilaženja marginalizacije značajnih društvenih tema.*

Ključne reči: muškarci, promene, otpori, maskulinitet, Srbija

Studija *Muškarci u Srbiji, promene, otpori, izazovi* je nastala za potrebe predstavljanja nalaza istraživanja o muškarcima rađenog po metodologiji *Images*, koja se primenjuje u više od 20 zemalja i teritorija u svetu. *Images* istraživanja su započeta 2008. godine od strane organizacije *Promundo* i Međunarodnog centra za istraživanje žena (*International Center for Research on Women – ICRW*). Specifičnost istraživanja *Images* je da ono uključuje standardizovan upitnik koji se primenjuje u svim zemljama koje sprovode istraživanje, kao i kvalitativan deo istraživanja koji varira po zemljama. Treba napomenuti i da su istraživanje i njegova distribucija obavljani u okviru zajedničkog projekta „Integrirani odgovor na nasilje nad ženama i devojčicama II“, kroz partnerstvo organizacija UNICEF, UN Women, UNFPA i UNDP i Vlade Republike Srbije, na čelu sa Koordinacionim telom za rodnu ravnopravnost. Opšti cilj projekta je bio razvoj socijalnog i institucionalnog okruženja koje će doprineti nultoj toleranciji i eliminisanju nasilja protiv žena u Srbiji, kao i jačanju podrške ženama, devojčicama i njihovim porodicama u borbi protiv nasilja.

Ova sveobuhvatna studija se pojavila u momentu kada se društvo nalazilo pred sve većim izazovima transformacije rodnog režima i evropeizacije vrednosnog sistema u kontekstu integracije u širu Evropsku zajednicu. Obilje prezentovanih podataka predstavlja značajan kvantitativni i kvalitativni iskorak u sagledavanju položaja i perspektive muškaraca u Srbiji, njihovih stavova, prakse i očekivanja i u tom smislu predstavlja dragocen empirijski materijal koji treba svakako koristiti u budućnosti u kreiranju rodnih politika u Srbiji, naročito onih vezanih za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, u oblasti zdravstva, obrazovanja i ekonomskog razvoja.

Istraživanje je postavljeno na tri bitna teorijska segmenta. Prvi čini višedecenijski akumulirano znanje o muškarcima i maskulinitetima, posebno iz oblasti kritičkih studija muškaraca i maskuliniteta, koje se oslanjaju na feminističke teorije i feminističko znanje (Hearn, Blagojevic, Harrison 2013; Hearn, Vasquez del Augila, Hughson 2018). Veoma je važno naglasiti da nije svako znanje o muškarcima ujedno i feministički osvešćeno znanje, odnosno da postoji i znanje o muškarcima koje se zasniva na desničarskim ideologijama i lažnoj rodnoj neutralnosti, iza koje se kriju mizoginija, govor mržnje prema ženama i nepriznavanje postojanja patrijarhata. Razgraničavanje jednog od drugog je neophodno da bi se konstruktivno pristupilo rodnim politikama.

Drugi segment su činila slična istraživanja i izveštaji koje sprovodi organizacija *Promundo* u saradnji sa svojim mnogobrojnim partnerima širom sveta, a koji su, takođe, rezultirali nizom naučnih tekstova i publikacija. Treći deo čine znanja koja se odnose na akumulirane rezultate istraživanja o podeli uloga u mikrosferi i posebno u roditeljstvu. Prvo takvo istraživanje u Srbiji potiče još s kraja 1980-ih godina i u njemu su utvrđene značajne razlike između muškaraca i žena u obavljanju domaćeg rada i u roditeljstvu, ali i među samim muškarcima (Blagojević Hjuson 2014). Takođe, 2006. i 2013. autorka je obavila dva velika istraživanja rodnih odnosa pod nazivom *Rodni barometar* (Blagojević 2006; Blagojević Hjuson 2013). Ta saznanja su u izvesnoj meri ugrađena i u dizajniranje upitnika i u samu interpretaciju rezultata. Takođe, poslednjih godina autorka je povezivala kritičke studije muškaraca i maskuliniteta sa teorijom poluperiferijalnosti i utvrđivanjem specifičnosti dominantnog rodnog režima iz te perspektive (Hughson 2017). U Srbiji u dugom nizu godina različiti autori i autorke koji se bave empirijskim istraživanjima u oblasti rodnih studija, ili u drugim disciplinama, iz eksplicitno ili implicitno feminističke perspektive, dolaze do novih saznanja o položaju muškaraca u privatnoj i u javnoj sferi, najčešće kroz poređenje sa ženama. Stoga, ovo istraživanje ulazi u već postojeći sistem znanja, kako internacionalno, tako i

kontekstualno, sa ciljem da ga unapredi, razvije i unese novija saznanja, kao i nove konkretne empirijske podatke koji će moći da budu korišćeni u rodnim politikama.

Metodološki posmatrano studija je zasnovana na kvantitativnoj i kvalitativnoj komponenti. Kvantitativno istraživanje je rađeno na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1060 muškaraca i 540 žena starosti od 18 do 60 godina. Kvalitativna komponenta istraživanja je obuhvatila tri fokus grupe i 15 dubinskih individualnih intervjua sa različitim grupama učesnika. Podaci su prikupljeni u novembru i decembru 2017. godine. Kvalitativno istraživanje je doprinelo ne samo utvrđivanju u kojoj meri i na koji način funkcionišu različite emancipatorske prakse, već i mapiranju vladajućih diskursa o rodnoj ne/ravnopravnosti, kako bi sam jezik, definicije, stereotipi i mizoginija postali vidljivi i opipljivi, kao i negativne posledice koje oni proizvode (nasilje, diskriminacija, rodni konflikti, nedostak empatije i solidarnosti).

Kada je reč o socio-demografskim karakteristikama uzorka, preko polovine ispitanih muškaraca je imalo srednje obrazovanje. Najobrazovanija generacija muškaraca je bila stara 31–40 godina. Najviše nezaposlenih je bilo među muškarcima 25–30 godina starosti. Svaki stoti muškarac je živeo sa muškim partnerom, a preko trećine sa roditeljima i bratom ili sestrom. Muškarci su u proseku imali prihode od 44.500 dinara. Velika većina muškaraca je smatrala da njihova porodica/domaćinstvo pripadaju radničkoj klasi (43,5%), a samo u 1,5% slučajeva da pripadaju višim slojevima. Više od trećine anketiranih muškaraca je izjavilo da bi emigrirali iz Srbije.

U istraživanju su se detaljno razmatrali odnosi muškaraca sa drugim članovima u primarnoj porodici, koja je u najvećem broju slučajeva bila sa oba roditelja i to srednjeg obrazovanja. Iskustvo nasilja u detinjstvu i mladosti je bio vrlo značajan segment istraživanja, jer je utvrđeno da su u jednoj četvrtini porodica deca svedočila o fizičkom nasilju koje je vršio otac ili partner prema majci. Istraživanje odnosa u savremenoj porodici i roditeljstva je pokazalo da je zadržan tradicionalan model ponašanja koji karakteriše visok nivo obavljanja kućnih poslova i brige o deci od strane žena i partnerki i veće učešće muškaraca u donošenju odluka o značajnim investicijama u porodici. Odgovori na pitanja o raširenosti različitih oblika partnerskog nasilja pokazuju da je najčešći oblik nasilja vezan za uvrede i ponižavanja, koje je primenjivala skoro jedna tećina muškaraca prema svojim partnerkama. U jednoj četvrtini slučajeva muškarci su namerno prestrašivali svoju partnerku. Šamaranje i bacanje predmeta na partnerku se događalo u jednoj petini slučajeva.

Ispitivanje stavova GEM skalom pokazuje da žene imaju manje konzervativne stavove kada je reč o rodnoj ravnopravnosti, nego što je to slučaj sa muškarcima.

Međutim, i muškarci i žene imaju najkonzervativnije stavove kada je reč o tome da muškarac mora da bude jak, odnosno čvrst oslonac u porodici. Ovo se može protumačiti kao potreba za oslanjanjem na tradicionalnu mušku ulogu u smislu potrebe za osloncem u krajnje nesigurnom društvenom okruženju. Retradicionalizacija se može shvatiti i kao beg u privatnost, kao svojevrsna strategija preživljavanja, koja onda podrazumeva i određenu nostalgiju za muškim osloncem. Interesantni nalazi su da se nešto manje od polovine ispitanih muškaraca ne slaže sa tvrdnjom da je „u našem društvu dostignuta jednakost žena i muškaraca“ i da se nešto više od polovine ne slaže sa tvrdnjom da je najvažnija uloga žene da se „brine o kući i kuva za svoju porodicu“.

Ono što je kvalitativna analiza otkrila je da je antifeminizam prisutan čak i kod mladih i uspešnih žena koje su na putu da se bave visoko traženim profesijama (mašinstvo, IT), netipičnim za žene. Ovaj paradoks da žene koje po svim parametrima pripadaju dobitnicama emancipatorskih politika i politika rodne ravnopravnosti u dugom istorijskom trajanju, sebe ne vide ni u kakvoj vezi sa naporima prethodnica koje su se borile za ovakve ishode, samo je logična posledica odsustva znanja o ženskim pokretima i ženskoj borbi za ostvarivanje prava, naročito odustva iz redovnog obrazovnog procesa, kao i veoma negativne kampanje protiv feminizma od strane desničarskih ideologa. I dok one svoju ravnopravnost prihvataju kao normalnu, ipak su svesne razlika u poređenju sa drugim ženama. S obzirom na to da su one usmerene na individualni uspeh i afirmaciju i da ne pokazuju sklonost ka aktivizmu, domet promene koju one nose samim svojim profesionalnim i životnim izborom ostaje u velikoj meri ograničen.

Kvalitativna analiza je još pokazala da nasilje u životima muškaraca ima izuzetno važnu ulogu, jer predstavlja okosnicu formiranja njihovog individualnog, a ne samo rodnog identiteta. Ispitanici su tokom odrastanja morali da se nužno određuju prema nasilju, i da li će ga prihvatiti i/ili i sami vršiti. Nasilje je konstitutivni deo muškog identiteta u Srbiji, i to je naročito izraženo u mlađim generacijama. Kako veoma mnogo činilaca deluje u pravcu njegovog širenja, a veoma malo u pravcu njegovog suzbijanja, logičan ishod je svojevrsna normalizacija nasilja i nasilnih identiteta muškaraca.

Za svaku pohvalu je činjenica da se Marina Hughson u ovoj studiji u tumačenjima oslanjala na postojeći sistem znanja, kako internacionalno, tako i kontekstualno, sa ciljem da ga unapredi, razvije i unese novija saznanja. Autorka je s pravom primetila da je u statističkim analizama i istraživačkoj praksi na snazi stanoviti paradoks ili dve vrste pristrasnosti, koje nije lako ukloniti. S jedne strane to je androcentrični pogled na svet, a s druge strane, nevidljivost muškaraca. Suština paradoksa je u tome što androcentrična inercija može činiti i same muškarce

nevidljivima. Stoga je vrlo korisno što je autorka u zaključku navela niz načina kako te negativnosti mogu biti prevaziđene ili bar donekle ublažene.

Sledeći značajan doprinos ovog istraživačkog poduhvata je prisustvo kvalitativne metodologije u proučavanju maskuliniteta, odnosno uzimanje u obzir glasova muškaraca, prikupljenih kroz intervju e i fokus grupe, pre svega kao ilustracija mnoštva različitih ideoloških i ličnih pozicija, diskursa i stavova. Specifičan izbor intervju isanih osoba i fokus grupa je baziran na ideji da je potrebno mapirati one prakse i diskurse koji se nalaze na „najnaprednijoj poziciji“ kad je reč o rodnoj ravnopravnosti. Kvalitativno istraživanje je doprinelo utvrđivanju u kojoj meri i na koji način funkcionišu različite emancipatorske prakse u mapiranju vladajućih diskursa o rodnoj ne/ravnopravnosti. Ostvaren je autorkin primarni cilj, a to je ne samo ulazak u dublje slojeve individualnog razumevanja rodnog identiteta muškaraca, već, pre svega, pokušaj razumevanja društvene uslovljenosti formiranja rodnih, generacijskih i profesionalnih identiteta i njihove povezanosti, kao i utvrđivanje potencijala za društvenu promenu, u pravcu veće egalitarnosti, ali i oslobađanja od konzervativnih društvenih konstrukata rodnosti.

Kroz sofisticiranu interpretaciju velikog broja podataka Marina Hughson je pokazala da su ostrva transformacije rodnog identiteta muškaraca ne samo jako sužena, već da je dramatično nizak nivo razumevanja i autorefleksije mladih muškaraca o sopstvenom rodnom identitetu. Precizan i činjenicama potkrepljen zaključak autorke je da generalno među muškarcima vlada neobičan hibrid stavova koji pokazuju da se prihvata neminovnost promene u pravcu rodne ravnopravnosti, ali da se, sa druge strane, traži neka vrsta posebnog ustupka, za gubitak onoga što je „patrijarhalna dividenda“. Autorka dalje zaključuje da u Srbiji u kontekstu veoma visoke zaoštrenosti odnosa između muškaraca i žena, koja između ostalog rezultira i u visokom nasilju protiv žena, kao i u visokom pritisku za rađanje, afirmacija očinstva ne vodi nužno ka boljim partnerskim i porodičnim odnosima, već postoji opasnost da bude kompenzacija za nepovoljan položaj muškaraca u javnoj sferi, te da vodi instrumentalizaciji i žena i dece. Sve to je dovelo autorku do ključnog pitanja koje podstiče sve nas na dalje razmišljanje. Ako ne bi postojale profesionalne ili neke druge „nagrade“ koje bi kompenzovale gubitak „patrijarhalnih privilegija“, da li bi uopšte bilo „feminista“, ili onih koji se zalažu za rodnu ravnopravnost, a da to čine iz principa i bez nagrade?

U celini uzevši, rezultati istraživanja su potvrdili da nema jednostavnog linearnog pomeranja u pravcu sve veće rodne ravnopravnosti. To je posledica već realno visokog dostignutog stepena ravnopravnosti u nekim oblastima društvenog života i visokog otpora daljoj promeni, koja odražava strah, nelagodnost,

Lilijana Čičkarić: *Muškarci u Srbiji, promene, otpori i izazovi: Značaj kritičkih studija maskuliniteta*

frustriranost muškaraca, koja se najbolje opisuje terminom „kriza maskuliniteta“. Po mišljenju autorke neophodno je adekvatno urođnjavanje obrazovnih institucija i obrazovnih sadržaja na svim nivoima, ali i podsticanje neformalnog obrazovanja za različite grupe i kategorije muškaraca.

Muškarci u Srbiji prolaze kroz promene, iskazuju otpore tim promenama i suočavaju se sa novim izazovima. Promene u pravcu uspostavljanja rodne ravnopravnosti su duboke i neminovne. One se odigravaju i u privatnoj i u javnoj sferi, u različitim oblastima i različitim brzinama. Ali, one se ne događaju stepenasto, postupno i unilinearno. Najpre ih prihvataju i u njima najviše učestvuju najobrazovaniji muškarci, a najviše im se opiru najneobrazovaniji. S druge strane, najmlađi nisu uvek i najemancipovaniji, najosvešćeniji, najnenasilniji, niti najviše otvoreni ka pozitivnim uticajima. Mnogi od izazova sa kojima se susreću su kontekstualni, vezani za nisku razvijenost Srbije, siromaštvo, negativne posledice ratova, kao i za intenzivno starenje stanovništva i intenzivnu emigraciju najobrazovanijih mladih ljudi. Dugotrajno, višedecenijsko delovanje negativnih činilaca prouzrokovalo je repatrijarhalizaciju i retradicionalizaciju, koje ne samo da imaju veoma negativne posledice po žene, već i muškarce, posebno mlađih generacija, izlažu izrazito jakom riziku od štetnih životnih stilova, uključujući i prihvatanje opasnih ekstremnih ideologija. Zato je neophodno staviti jak naglasak na obrazovanje za rodnu ravnopravnost koje bi uključilo i savremeno znanje iz oblasti kritičkih studija muškaraca i maskuliniteta.

Rodnost je uvek određena konkretnim društvenim kontekstom, pa je tako i hegemoni maskulinitet u Srbiji određen kontekstom srpskog društva. Ipak, i unutar takvog konteksta postoje značajne varijacije i u odnosu na porodično okruženje i u odnosu na individualne osobenosti. Kako su podaci pokazali, obrazovanje predstavlja najvažniji činilac formiranja stavova i praksi koji podržavaju i nenasilje i rodnu ravnopravnost, a koji treba da budu kontekstualizovani i prilagođeni konkretnim životnim okolnostima i potrebama muškaraca, posebno mlađih muškaraca.

Oblast kritičkih studija maskuliniteta je još uvek nedovoljno razvijena u Srbiji, a samo polje istraživanja muškaraca, kao i javni diskurs o rodnoj ravnopravnosti, u Srbiji na žalost, sve više preuzimaju desno orijentisani istraživači i teoretičari koji imaju jasne antifeminističke pozicije, mizogine stavove i negativan odnos prema samom projektu rodne ravnopravnosti. Ostaje nam da se nadamo da će napori koje je Marina Hughson uložila u pravcu proizvodnje znanja o muškarcima iz perspektive kritičkih studija maskuliniteta i koje se oslanja na feminističku teoriju, uroditi plodom i da će nove generacije autorke i autora smoći snage da nastave put u pravcu ukorenjivanja tog znanja u društvenim disciplinama srpske nauke.

Lilijana Čičkarić: *Muškarci u Srbiji, promene, otpori i izazovi: Značaj kritičkih studija maskuliniteta*

Dodajemo da je neophodno da to znanje bude kontekstualizovano, da počiva na rezultatima istraživanja i objektivnim saznanjima, jer se jedino na taj način mogu izvojevati bitke u pravcu urođnjavanja rodni politika, institucija i uspostavljanja novih vrednosti i prakse u odnosima moći.

Ideje koje je Marina Hughson ostavila svima nama u nasleđe predstavljaju plodno tle, ne samo za dodatna teorijska promišljanja u vezi sa proučavanjem maskuliniteta, već imaju i jasne implikacije za dalja empirijska istraživanja. U narednim godinama one će sigurno poslužiti kao nezaobilazni referentni okvir za buduće istraživače, kao i za sve koji budu želeli da se bolje upoznaju i da razumeju ovo veoma zanimljivo područje istraživanja u društvenim naukama. Kao interdisciplinarno orijentisana naučnica, Marina Hughson će ostati zapamćena u domaćoj i regionalnoj društvenoj nauci po izuzetnom doprinosu koji je poslednjih decenija ostvarila u oblasti rodni i feminističkih studija, studija muškaraca i maskuliniteta i studija poluperiferijalnosti.

Literatura

Blagojević, M. (2006) *Rodni barometar u Srbiji 2006: društveni položaj i kvalitet života žena i muškaraca*. Budapest. AlteraMB: Gender Research and Consultancy.

Blagojević Hjuson, M. (2014) Transformacija roditeljstva: poluperiferijska perspektiva. *Sociologija*, 56(4): str. 383-402.

Blagojević Hjuson, M. (2013) *Rodni barometar u Srbiji: Razvoj i svakodnevni život*. Beograd. Program Ujedinjenih nacija za razvoj. UNDP in Serbia.

Hearn, J., del Vasquez, A., Hughson, M. (ur.) (2018) *The Unsustainable Institutions of Men: Gender Power and the Contradictions of Transnational Dispersed Centres*. London. Routledge.

Hearn, J., Blagojević, M., Harrison, K. (ur.) (2013) *Rethinking Transnational Men: Beyond, Between and Within Nation*. London. Routledge.

Hughson, M. (2018) *Muškarci u Srbiji: promene, otpori, izazovi. Rezultati istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti*. Centar E8. Images Srbija.

Hughson, M. (2017) *Muškarci u Srbiji: druga strana rodne ne/ravnopravnosti*. Beograd. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

MEN IN SERBIA, CHANGES, RESISTANCES, CHALLENGES – RELEVANCE OF CRITICAL STUDIES OF MASCULINITY

This short essay was created as a review of the study *Men in Serbia, Changes, Resistances, Challenges*, published in 2018, which was based on extensive empirical research conducted by Marina Hughson in collaboration with several domestic and foreign organizations. It has not been published in this integral version so far. The study the text focuses on was the third in a series of major endeavors by Marina Hughson in which she expertly tackled an under-researched topic in the social sciences in Serbia, man and masculinity and a critical attitude towards this phenomena from the feminist perspective. The knowledge in this field that Marina Hughson left us as a legacy still remains outside the dominant discourse in the social sciences in Serbia and is constantly subject to misunderstanding, distortion, underestimation and trivialization. Her efforts to correct this inequity were enormous and the significance of this research is even greater, since it inevitably points us to a long and arduous path of overcoming the marginalization of important social topics.

Keywords: men, change, resistance, masculinity, Serbia.